

عرف محوری
در تفکر حضرت
امام خمینی (ره)

قاسم صدراقت

سرشناسه	: صداقت، قاسم، ۱۳۶۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: عرف محوری در تفکر حضرت امام خمینی (ره) / قاسم صداقت.
مشخصات نشر	: قم: اثر قلم، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۲۷۰ ص.
شابک	: ۸۵۰۰۰۰ ریال ۱-۳۲-۷۹۵۹-۹۷۸-۹۷۸-۶۲۲-۷۹۵۹-۳۲-۱ : 978-622-7959-32-1
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۵۹ - ۲۷۰.
موضوع	: خمینی، روح الله، وهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. -- دیدگاه درباره عرف (فقه)
موضوع	: , Ruhollah, Leader and Founder of IRI -- Views on customary law Khomeyni (Islamic law)
موضوع	: عرف (فقه)
	(Customary law (Islamic law
	عرف -- جنبه های مذهبی -- اسلام
	Customary law -- Religious aspects -- Islam
	عرف (فقه) -- ایران
	Customary law (Islamic law) -- Iran
رده بندی کنگره	: ۵/۱۵۷۴DSR
رده بندی دیویی	: ۰۸۴۲/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۷۶۰۱۶۵
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیپ

عرف محوری در تفکر حضرت امام خمینی (ره)

قاسم صداقت	مؤلف:
اثر قلم	ناشر:
احسان	چاپ:
اول ۱۴۰۰	نوبت چاپ:
۱۰۰۰ نسخه	شمارگان:
۹۷۸-۶۲۲-۷۹۵۹-۳۲-۱	شابک:
۸۵۰۰۰ تومان	قیمت:

حق چاپ برای مؤلف محفوظ است

مرکز پخش: ۰۹۱۷۷۸۲۷۰۴۴

فهرست مطالب

۱۷	مقدمه
۱۸	اهمیت و جایگاه موضوع
۲۲	تاریخچه

بخش اول:

«مفاهیم»

۳۱	فصل اول: مفهوم و ماهیت عرف
۳۱	الف) معنای لغوی عرف
۳۱	تعریف «عرف»
۳۵	ب) معنای اصطلاحی عرف
۳۶	تعریف عرف در فقه و حقوق اسلام
۳۶	الف) تعریف عرف از نظر اندیشمندان شیعه
۳۶	۱- تعریف مولی محسن فیض کاشانی

- ۲- تعریف شهید صدر ۳۶
- ۳- تعریف علامه طباطبایی ۳۷
- ۴- تعریف آقای خرازی ۳۷
- ۵- تعریف عمید زنجانی ۳۷
- دیدگاه امام خمینی (ره) ۳۹
- ب) تعریف عرف از نظر اندیشمندان اهل سنت ۴۱
- ۱- تعریف ابن سمعانی ۴۱
- ۲- تعریف نسفی ۴۱
- ۳- تعریف جرجانی ۴۱
- ۴- تعریف محمد سلام مذکور ۴۲
- ۵- تعریف بدران ۴۲
- ۶- تعریف خلاف ۴۳
- ۷- تعریف مصطفی زرقاء ۴۳
- تعریف عرف در حقوق ۴۳
- الف) معنای عام عرف ۴۷
- ب) معنای خاص عرف ۴۸
- فصل دوم: مفهوم عادت** ۵۱
- الف) معنای لغوی عادت ۵۱
- ب) معنای اصطلاحی عادت ۵۲
- نقد و تأملی بر تعاریف ۵۴

بخش دوم:

«کلیات»

- فصل اول: رابطه عرف با عناوین مشابه** ۶۱
- الف) فرق عرف و عادت ۶۱
- ب) فرق عرف و سنت ۶۵
- ج) فرق عرف و مد ۶۷

فصل دوم: جایگاه عرف در نظام حقوقی اسلام.....	۶۹
الف) جایگاه عرف در فقه شیعه.....	۶۹
ب) عرف در فقه اهل سنت.....	۷۰
۱- عرف در فقه حنفی.....	۷۰
۲- عرف در فقه مالکی.....	۷۱
۳- عرف در فقه شافعی.....	۷۲
۴- عرف در فقه حنبلی.....	۷۳
ج) طرق راهیابی عرف به قانونگذاری اسلامی.....	۷۴
فرق عرف و قانون.....	۷۶
د) رابطه عرف و اجماع.....	۷۷
فرق عرف و اجماع.....	۷۹
هـ) رابطه عرف و سیره عقلا.....	۸۰
الف) سیره عقلانیه.....	۸۲
ب) سیره متشرعه.....	۸۳
۱- مردم متشرعه به عملی سرگرم شده‌اند و این سیره آنان شده است.....	۸۳
۲- عناصر بنای عقلا.....	۸۴
۳- رابطه عرف با بنای عقلاء.....	۸۴
الف) دیدگاه مخالفان.....	۸۵
ب) دیدگاه موافقان.....	۸۷

بخش سوم:

«ارکان و انواع عرف»

فصل اول: ارکان عرف.....	۹۵
الف) رکن مادی عرف.....	۹۷
۱- عمومیت (عمومی بودن عرف و عادت).....	۱۰۲
۲- قدمت (قدیمی بودن عرف و عادت).....	۱۰۴
۳- ثبات (پایدار بودن عرف و عادت).....	۱۰۸

- ۴- عدم مخالفت با نظم عمومی..... ۱۰۹
- ب) رکن معنوی عرف..... ۱۰۹
- ج) رکن قانون عرف..... ۱۱۲
- فصل دوم: انواع عرف..... ۱۱۵**
- الف) تقسیم عرف به اعتبار میزان دلالت آن..... ۱۱۶
- ۱) عرف لفظی..... ۱۱۶
- ۲) عرف عملی..... ۱۱۸
- اقسام عرف عملی..... ۱۱۹
- ۱- عرفهای اعمال عادی زندگی..... ۱۱۹
- ۲- عرف های معاملات..... ۱۲۰
- ب) تقسیم عرف به اعتبار منبع آن..... ۱۲۱
- ۱- عرف عام..... ۱۲۱
- ۲- عرف خاص..... ۱۲۲
- ۳- عرف شرعی..... ۱۲۳
- ج) تقسیم عرف به اعتبار مشروعیت آن..... ۱۲۴
- ۱- عرف صحیح..... ۱۲۴
- ۲- عرف فاسد..... ۱۲۴
- د) تقسیم عرف به اعتبار میزان شمول آن..... ۱۲۵
- ۱- عرف مطرد..... ۱۲۵
- ۲- عرف غالب..... ۱۲۵
- ۳- عرف مشترک..... ۱۲۵
- ه) تقسیم عرف به اعتبار سبقت و تاخیر..... ۱۲۶
- ۱- عرف مقارن..... ۱۲۶
- ۲- عرف غیرمقارن..... ۱۲۷
- اقسام عرف غیرمقارن..... ۱۲۷
- الف) عرف حادث..... ۱۲۷
- ب) عرف سابق..... ۱۲۷
- ج) عرف متأخر..... ۱۲۷

د) عرف موضوعی و عرف حکمی.....	۱۲۸
ه) عرف دقیق و عرف مسامحی.....	۱۲۸
و) عرف مسلم و عرف قراردادی.....	۱۲۸
دیدگاه امام خمینی (ره).....	۱۲۹
فصل سوم: شرایط اعتبار عرف در فقه.....	۱۳۳
الف) اطراد و اغلیبیت (فراگیر بودن عرف و عادت).....	۱۳۴
ب) عدم مخالفت با نص شرعی.....	۱۳۵
ج) عدم تصریح برخلاف عرف.....	۱۳۶
د) عرف باید همزمان باشد.....	۱۳۷
فصل چهارم: حجیت عرف.....	۱۳۹
مقدمه.....	۱۳۹
حجیت عرف در فقه امامیه.....	۱۴۱
آیا عرف از جمله مسائل اصولی است؟.....	۱۴۳
آیا عرف از جمله ادله شرعیه است؟.....	۱۴۶
الف) دلایل عمومی شیعه در مورد حجیت عرف.....	۱۴۹
۱- حجیت ذاتی عرف.....	۱۴۹
دلایل پیروان مکتب حجیت ذاتی عرف.....	۱۵۱
نقد استدلال.....	۱۵۲
۲- عقل.....	۱۵۳
۳- دلیل انسداد.....	۱۵۳
۴- امضا.....	۱۵۶
راه های کشف امضا.....	۱۵۷
الف) عدم ردع.....	۱۵۷
ب) عدم ثبوت ردع.....	۱۵۸
ج) سکوت.....	۱۶۰
دیدگاه امام خمینی (ره).....	۱۶۳
ب: دلایل اختصاصی امام خمینی در مورد حجیت عرف.....	۱۶۷
۱- علم معصوم.....	۱۶۸

مقدمه

حضرت امام خمینی (ره) از فقیهان اندیشورز و مجتهدان اصولی پرورش یافته در مدرسه فقهی قم به شمار می آیند. مدرسه فقهی قم در طول تاریخ، این ویژگی را دارا بوده است که به طور مستقیم با اندیشه های فقهی دیگر مدارس فقهی شیعه آشنا گردد. پس از شکوفایی مجدد مدرسه نجف توسط شاگردان مرحوم وحید بهبهانی و مرکزیت یافتن آن، برخی از دانش آموختگان مدرسه فقهی نجف به قم هجرت کردند و با تشکیل حلقه های درس و بحث، اندیشه فقهی فقیهان نجف را به درس و بحث نشستند و این خود موجب شد تا مدرسه قم با دیگر اندیشه های فقهی موجود آشنا و بارور گردد. امام راحل (ره) اگر چه از یک سو، پرورش یافته مدرسه قم و وام دار اندیشه های فقهی فقیهان آن به شمار می آیند، اما از دیگر سو، از جمله فقیهان آشنا به اندیشه فقهی فقیهان مدرسه نجف می باشند، به ویژه که مدتی در هر دو مدرسه فقهی به تدریس فقه پرداخته اند.

از آن جا که حضرت امام (ره) خود اثر مستقلی درباره "عرف" به نگارش

در نیاورده و در این باره، تنها به اشاراتی در برخی آثار خود بسنده نموده اند، گزیری نخواهد بود جز آن که برای دست یافتن به نظر ایشان در این باره، اندیشه حضرتش را از میان مجموعه اندیشه های مجتهدان اصولی این دو مدرسه فقهی بکاویم تا بتوانیم به قرآینی رهنمون شویم.

پدیده "عرف" دارای تقسیمات و گونه های فراوانی است که در دانش فقه، با واژه های متفاوتی از آن نام برده می شود. در نخستین بخش پذیری، عرف به دو گونه لفظی و عملی فرو کاسته می شود. آن چه نوعا بیش ترین اختلاف ها و بحث ها را به خود مشغول داشته "عرف عملی" است، نه عرف لفظی؛ به گونه ای که می توان ادعا نمود: نزد فقیهان اصولی شیعه درباره اعتبار، دلالت و کاربرد "عرف لفظی" تا حدی اجماع و عدم خلاف وجود دارد. بنابراین، نوشتار حاضر بر این است که دیدگاه امام راحل (ره) را درباره "عرف عملی" تبیین کند.

اهمیت و جایگاه موضوع

موضوع عرف، از مهمترین مباحث عصر حاضر در حوزه استنباط احکام محسوب می شود؛ بنابراین تحقیق و پژوهش پیرامون عرف و تبیین نقش آن در فقه و حقوق اسلامی، از جهات ذیل مهم، ضروری و حایز اهمیت است.

۱- پویایی و بالندگی حقوق اسلامی؛ از آنجا که معتقدیم فقه اسلامی فقه پویا و پاسخگو است و گذشت زمان آن را کهنه و منزوی نساخته و از اعتبار آن نمی کاهد و در همه عرصه های زندگی بشر، در هر زمان و مکانی، می تواند حضور قوی و پر رنگ داشته باشد و به هیچ بن بستی مواجه نمی شود و همیشه و در همه جا کارآمد و راه گشا است و... بر اهمیت بحث پیرامون

عرف و رابطه آن با فقه، بیشتر از پیش می افزاید.

۲- پرسشهای پژوهشگران؛ اذهان کاوشگر محققین علاقه مند به حقوق اسلامی سوالات فراوانی را در زمینه ای عرف و تعامل آن با فقه پیش روی آنان قرار داده است، که نمونه های آنها از این قبیل است:

عرف در اثبات احکام تا چه حدی از ارزش و اعتبار برخوردارست؟ آیا ارزش اثباتی آن بدان پایه است که بتوان آن را در شمار ادله استنباط احکام بحساب آورد؟ یا فقط در صورت سکوت شارع و جایی که در آن نص نداریم دارای ارزش اثباتی است؟ در این صورت آیا حجیت آن بدان پایه است که بتواند به ادله احکام در تعارض باشد یا فقط در مورد تشخیص موضوع، وسعه وضیق آن و فهم معانی الفاظ مراد متکلم و... مورد رجوع واقع می شود؟ آیا همه فرق و مذاهب اسلامی در مورد اعتبار و حجیت آن وحدت نظر دارند؟ یا نه هر کدام دیدگاه خاص خود را دارند؟ در این فرض، تفاوت عمده دیدگاه های شان در چیست؟

این قبیل سوالات و ده ها پرسش دیگر، نمایانگر آن است که میدان تحقیق در موضوع عرف، بسی گسترده و بازاست و ضرورت طرح آن همچنان باقی است.

۳- دوری از افراط و تفریط؛ در مورد جایگاه عرف؛ در قانون گذاری اسلامی اخیرا از سوی بعضی از اندیشمندان، نظرات بسیار افراط گونه ای مطرح شده است و قائل به مرجعیت مطلق عرف، بدون هیچ قید و شرطی گردیدند و معتقد اند که همه مسایل در فقه نیز، باید بر مبنای عرف حل و فصل شود و چون عرف بر حسب گذشت زمان تغییر می یابد؛ پس لازم است